

scherpe oordeel over het ambtswerk van velen uit het verleden, dat van zijn vader inclusief, deed dat volgens de laatstgenoemde ook ten opzichte van zijn zuster Henriette en haar man, C.M. de Bruyn Kops. Waarover junior met zus en zwager streed, wordt niet helder, omdat we Brams brief aan zijn vader missen. Wel is duidelijk dat evenals senior – die zich niet door zijn zoon als pater familias liet verdringen – en junior ook deze zuster op haar stuk kon staan.

Senior confidentieel (16 mei 1873)

Bram moet de brief van zijn vader uiterlijk 18 april ontvangen hebben. Hij was toen al weer enige tijd druk bezig met zijn gemeente, het schrijven voor zijn dagblad, *De Standaard*, dat nu in het teken stond van de komende Kamerverkiezingen, en –niet te vergeten– het opstellen van het tweede deel van de *Confidentie*. Op 25 april sloot hij de brochure af. Daarna wachtte een dubbele verhuizing. Kuyper kreeg een nieuwe predikantswijk (op de Oostelijke eilanden in plaats van de Westelijke) en een nieuw huis. Ultimo april moest hij zijn huurhuis aan de Keizersgracht verlaten hebben. Per 1 mei zou hij de trotse bewoner zijn van een eigen huis, 'De Saphyrberg' aan de IJgracht, dat hem in 1871, op initiatief van notaris G. Ruys, een kleinzoon van seniors vroegere baas, door zo'n 190 gemeenteleden geschonken was.⁴⁹ Ondanks deze besognes maakte hij tijd vrij voor een brief aan zijn vader. Uit diens reactie valt af te leiden dat Bram op dat moment bijzonder open moet zijn geweest.

Kuyper is, zo blijkt, ten tijde van het ontstaan der *Confidentie* niet alleen in strijd gewikkeld geweest met de buitenwacht, maar ook met twee leden van de eigen familiekring die in religieus opzicht zijn 'antipoden' waren: zijn zuster Henriette, die ruim een jaar ouder was dan hij, maar vooral zijn enige broer, Herman, die zes jaar jonger was. Herman, die in Breda en aan de Polytechnische School te Delft gestudeerd had, en nu als officier in Nederlands-Indië diende, was al in patria onder invloed van Multatuli van het geloof vervreemd. In Indië scheen dat nog sterker te worden. Bram had het er zwaar mee, niet slechts omdat het heil van zijn broer hem zeer aan het hart ging, maar ook omdat –zoals zijn vader scherp observeerde en dat ook in later jaren nog vele malen zou uitkomen– hij het maar moeilijk kon velen dat mensen die hem na stonden anders dachten dan hijzelf. De relatie tot zijn broer, over wie hij in die tijd tevens correspondeerde met L.W.C. Keuchenius in Batavia⁵⁰, moet een belangrijke factor zijn geweest voor de gedrevenheid, die uit de hele *Confidentie* spreekt. Kuyper kende de kracht van het ongeloof van nabij en wilde die pareren.

49. IJgracht: thans Prins Hendrikkade. Voor de relatie met J. Ruijs: *NedP* 52 (1976), m.n. 246v.

50. A. Kuyper aan L.W.C. Keuchenius, 24 febr. 1873; Koninklijke Bibliotheek 68 E 3. De gegevens over Herman zijn ontleend aan een schrift met zwart omslag, dat blijkens de verdere inhoud moet zijn geschreven door A. Kuypers zuster Anna (1840-1910); AKP 3 ['Ik Abraham Kuyper', noot 12, heeft *onjuist*: AKP 2].